

Uporabnost koncepta ključnih besed kulture pri poučevanju kulturoloških vsebin in razvijanju medkulturne zmožnosti (na primeru vinske leksike)

AGNIESZKA BĘDKOWSKA-KOPCZYK

*Karl-Franzens Universität, Graz, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Institut für Slawistik,
Merangasse 70/I, AT – 8010 Graz, agnieszka.bedkowska-kopczyk@uni-graz.at*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V članku predstavljam pristop k posredovanju znanja o slovenski kulturi in realijah, ki temelji na obravnavi besed s kulturnim pomenom. Za tovrstne besede uporabljam termin *ključna beseda kulture* (Wierzbicka 1997). Osredotočam se na leksem *vino* in drugo besedišče, ki je povezano z vinsko kulturo na Slovenskem. Članek ima dva cilja: 1) prikazati uporabno vrednost rezultatov raziskav s področja kulturne lingvistike pri posredovanju kulturoloških vsebin in 2) poudariti, kako lahko z obravnavo kulturnega ozadja vinske leksike spodbujamo medkulturno sporazumevalno zmožnost študentk in študentov.

In this article I present an approach to teaching Slovene culture and realities by means of words that are carriers of cultural meaning. Following Wierzbicka (1997), I define these words as *cultural key words*. The analysis focuses on the lexeme *vino* 'wine' and other linguistic units relevant to wine culture in Slovenia. The aim of the paper is twofold: 1) to prove the applicative value of research in the field of cultural linguistics in teaching cultural content, and 2) to illustrate how we can foster the intercultural competence of students by discussing with them the cultural background of wine-related vocabulary.

Ključne besede: kulturna semantika, ključne besede kulture, besede s kulturnim pomenom, slovenska kultura, vino in vinska kultura, poučevanje kulturoloških vsebin

Key words: cultural semantics, cultural key words, cultural meaning, Slovene culture, wine and wine culture, teaching cultural content

0 Uvod¹

Pristop k študiju tujega jezika, ki hkrati vključuje tudi odkrivanje druge kulture in s pomočjo katerega razvijamo medkulturno sporazumevalno zmožnost, poznamo vsaj od 90. let prejšnjega stoletja (Heyd 1997, Byram et al. 2002). Slovenistke in

¹ Avtorica se zahvaljuje Urški Valenčič Arh za pomoč pri jezikovnem pregledu članka.

slovenisti, ki na tujih univerzah poučujemo predmete s kulturološkimi vsebinami, se pogosto soočamo s težavami, kako najustrezneje zasnovati učni program tovrstnih predmetov. V tem članku obravnavam pristop k posredovanju znanja o slovenski kulturi in realijah, ki temelji na obravnavi besed s kulturnim pomenom. Za te besede uporabljam termin *ključna beseda kulture* (ang. *cultural key word*), ki ga je v kulturno jezikoslovje uvedla Anna Wierzbicka, avtorica knjige *Understanding cultures through their key words* ('Razumeti kulture s pomočjo njihovih ključnih besed', 1997). Tovrstna leksika zajema heterogeno skupino enot in je predmet raziskav različnih znanstvenih področij, zato najprej obravnavam ustrezno terminologijo in navajam bistvene raziskave ter ugotovitve v zvezi s konceptom ključnih besed kulture. V analitičnem delu članka se osredotočam na analizo leksema *vino* in navajam jezikovna dejstva, ki dokazujejo, da ta leksem sodi med ključne besede slovenske kulture. V nadaljevanju obravnavam drugo besedišče, ki je povezano z vinsko kulturo na Slovenskem, in dokazujem, da se vinska leksika lahko uporablja kot »ključ«, ki odpre različne teme, povezane s slovenskimi realijami in kulturo. Cilj tega članka je na primeru obravnavane leksike prikazati uporabno vrednost raziskav s področja kulturne lingvistike pri posredovanju kulturoloških vsebin ter ponazoriti, kako lahko z obravnavo vinske tematike povežemo skupne točke med slovenskimi in drugimi kulturnimi realijami ter spodbujamo medkulturno razumevanje in odnos do drugačnosti.

Primere leksikalnih enot, ki jih obravnavam, sem izbrala na osnovi izkušenj pri poučevanju predmeta Realije in kultura Slovenije, ki ga od l. 2014 izvajam na Univerzi Karla in Franca v Gradcu. Predavanja lahko izberejo študentke in študenti različnih študijskih smeri (poleg slavistike so to npr. prevodoslovje, medkulturna komunikacija, zgodovina, geografija) in iz različnih kulturnih območij.² To pomeni, da je pri pouku tega predmeta treba upoštevati, da imajo študentke in študenti različno predznanje o slovenskem prostoru kot tudi različna pričakovanja v zvezi z obravnavanimi snovmi. Zato slovensko stvarnost obravnavam s pomočjo ključnih besed kot dopolnilo k predavanjem, na katerih se moje skupine seznanjajo z osnovnimi podatki o Sloveniji.

1 Ključne besede kulture: kulturnospecifične ali kulturnopomenljive?

Najprej velja poudariti, da obstaja več načinov razumevanja pojma *kultura*. Kulturni antropolog D'Andrade (1993: 274) opredeli kulturo konceptualno, in sicer kot množico podatkov, ki jih sestavljajo sheme razumevanja resničnosti in delovanja, ki se prenašajo iz generacije v generacijo. Prevodoslovec Newmark (1988: 94) dojema kulturo kot način življenja in njegove pojavne oblike, specifične za skupnost, ki uporablja določen jezik kot sredstvo za izražanje. Jezikoslovka Wierzbicka (1997) razdeli pojavne oblike kulture oz. vidike življenja na zunanje in notranje. Prvi so povezani s človekovimi dejanji v zasebnem, družbenem, kulturnem in

² V zadnjih petih letih so se k temu predmetu vpisali študenti in študentke iz naslednjih držav (navajam jih po abecednem redu): Avstrija (vključno s slovensko manjšino in z drugimi manjšinami), Belorusija, Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Italija (predstavnica slovenske manjšine), Nemčija, Rusija, Slovenija in Ukrajina.

institucionalnem prostoru in z vsem, kar človeka obdaja (narava, artefakti, civilizacijski in kulturni dosežki). Druge razumemo kot tiste, ki so povezani z duševnimi procesi, torej s specifičnim načinom mišljenja, verovanja, vrednotenja, se pravi z odnosom do sveta predstavnikov določene kulture. Na osnovi navedenih pristopov se lahko strinjamo, da kulturo sestavljajo: 1) vidni (oz. otipljivi) elementi življenja, ki soustvarjajo materialno kulturo, 2) neopredmeteni elementi delovanja družbe, ki so vendarle vidni v različnih oblikah (ali scenarijih), kot tudi 3) elementi duhovne kulture.

Med poimenovanji zgoraj navedenih pojavnih oblik kulture se seveda nahajajo besede, katerih pomen razumemo, če poznamo njihov kulturni kontekst. Tovrstna leksika je predmet raziskav na različnih znanstvenih področjih (prevodoslovje, leksikologija in leksikografija, kulturna lingvistika, medkulturno sporazumevanje, kulturološke študije itn.), zaradi česar jo različno poimenujemo, na primer: *kulturnospecifična* ali *kulturnoznačilna leksika*, *kulturno zaznamovana beseda*, *beseda s kulturnim pomenom*, *ključna beseda kulture*, *kulturem*, *brezekvivalentna leksika*, *realije*, *lokalizem*, *kulturološko besedje*.³ Raziskave na področju prevodoslovja in besedoslovja se v tem vidiku osredotočajo na poimenovanja prvin, ki so specifične za določeno kulturo in zato nimajo ustreznice v drugih jezikih, razen če pride do kulturnega prekrivanja. Newmark (1988: 95–102) med področja s kulturnospecifično leksiko prišteva: naravno okolje (npr. poimenovanja vetrov, tipov pokrajine, favne in flore, npr. *burja*, *jugo*, *Triglav*, *človeška ribica*), materialno kulturo (npr. jedi in pijače, oblačila, predmete vsakodnevne uporabe, zgradbe, npr. *potica*, *brinjevec*, *teran*, *kozolec*, *klopotec*, *kurent*), družbeno kulturo (npr. oblike dela in počitka, npr. *trgatev*, *martinovanje*, *kurentovanje*, *popotovanje iz Litije do Čateža*), politično in upravno organizacijo življenja (npr. *skupščina* kot organ oblasti), religijske sisteme (npr. *karma*), kot tudi pomene (npr. navada v državah z vinsko kulturo, da se med nazdravljanjem pogleda v oči, ki je ni npr. v poljskem kulturnem scenariju). Na neprevedljive enote naletimo še med poimenovanji zgodovinskih, gospodarskih, političnih in družbenih dogajanj ter preobrazb (npr. *krekovstvo*, *osamosvojitve*, *izbrisani*, *tajkun*), med besediščem različnih subkultur (npr. *Metelkova* kot poimenovanje za AKC Metelkova mesto), tudi med skupinskimi poimenovanji in lastnimi imeni različnih likov, tako resničnih kot fiktivnih, npr. *kranjski Janez*, *aleksandrinke*, *cankarjanska mati*, *lepa Vida*, *Martin Krpan*, *Kekec*, *Hribci* (gl. Zakrajšek 1990 v Jugović 2016, Będkowska-Kopczyk, Antloga 2016a, Jezernik 2013).

Kot navajam v uvodu, se v kulturnem jezikoslovju prav tako uporablja termin *ključne besede kulture*. Ta termin po Wierzbicki (1997: 15–16) označuje leksiko, ki je v določeni kulturi posebnega pomena in hkrati ponuja vpogled v to kulturo. Čeprav avtorica navaja primere tovrstnih besed s področja materialne kulture, se njene raziskave in raziskave njenih sodelavcev (Wierzbicka 1997, Goddard, Wierzbicka 1995, Goddard 2015) osredotočajo predvsem na pojme, ki zrcalijo duhovno plast določene jezikovne skupnosti. Med njimi najdemo analize besedja, ki v različnih jezikih odražajo kulturno zasidrane vrednote in ideje ter filozofske, psihološke,

³ Gl. pregled raziskav na področju prevodoslovja in kulturne lingvistike v Będkowska-Kopczyk, Antloga (2016a), na področju leksikologije in leksikografije v Jugović (2016).

družbene in etične koncepte (Wierzbicka 1997).⁴ Goddard (2015: 386) opozarja na dejstvo, da se jezikovne skupnosti včasih zavedajo, da so določena poimenovanja ključnega pomena za njihovo kulturo in takrat te dobijo pomembno vlogo v nacionalnih diskurzih, medtem ko druge pomenljive besede ostajajo na obrobju zavesti večine uporabnikov jezika. Kot primer besede, katere kulturna pomenljivost je v jezikovni družbi ozaveščena, navaja Goddard (2015: 386) dansko *hygge* 'prijazen občutek povezanosti z drugimi', 'lagodje', 'udobje', ki (tudi na tujem) popularizira dansko oz. skandinavsko filozofijo življenja (Wiking 2017). V slovenskem prostoru ima pomembno vlogo na primer beseda *Triglav*, saj se njene konotacije (simbol slovenstva, varnost) uporabljajo v poimenovanjih številnih društev, športnih klubov, ustanov (npr. *Društvo in poslovni klub Triglav – Rysy* na Poljskem, *SKD Triglav Split* na Hrvaškem, *Društvo Triglav* na Norveškem, *Nogometni klub Triglav Kranj*, *Zavarovalnica Triglav*). Med besede s kulturnim pomenom, ki v slovenski družbi (vsaj v njeni celoti) niso ozaveščene, bi uvrstila besedo *klopotec* (gl. dalje).⁵

Goddard (2015: 390) trdi, da včasih ne obstaja »one-to-one« povezava med temi besedami in jeziki, čeprav so ključne besede kulture povezane z določenim jezikom. Kot prvo, obstajajo jeziki z več različicami, ki jih govorijo v različnih državah (npr. angleščina, nemščina, španščina, hrvaščina), v katerih imajo določeni pojmi drugačne konotacije oziroma vloge. To prav tako velja za narečne variante danega jezika, kot so slovenska narečja, ki se uporabljajo tako v Sloveniji kot v zamejstvu (npr. *kraška ohcet* in *osmica* se uporabljata samo na zahodu Slovenije, *klopotec* pa samo na vzhodu). Kot drugo, nekatere besede so nosilke kulturnega pomena v večjem kulturnem krogu, na primer v mediteranskem (*vino*, *jota*, *oljka*), balkanskem (*ajvar*, *burek*, *pleskavica*) oz. postjugoslovanskem (*dan mladosti*, *Avtocesta* »*Bratstvo in enotnost*«), evropskem ali t. i. krogu zahodnih kultur (sem spada leksem *čas je denar*, ki zrcali metaforično dojemanje časa kot denarja). V tem članku govorim torej o besedah slovenske kulture in imam pri tem v mislih tako kulturo določene regije, ki je sestavni del slovenske kulture, kot tudi kulture večjega prostora, med katere spada oziroma na katere meji slovenska kultura.

Goddard (2015: 390–391) opozarja na dejstvo, da obstaja v določenem jeziku veliko leksikalnih enot, ki niso dovolj značilne ali distinktivne, da bi jih lahko označili kot ključne besede kulture, vendar so v precejšnji meri nosilke kulturnih pomenov. Gre za primere, ko imajo določena semantična področja v nekem jeziku bogato razvito leksiko oz. terminologijo. Majid (2015: 365, citirano po Goddard 2015: 391) ta pojav razlaga kot leksikalno elaboracijo (ang. *lexical elaboration*) danega področja, Newmark (1988: 94) pa kot kulturni fokus (ang. *cultural focus*) jezikovne skupnosti na določenih realijah. Poleg poimenovanj različnih snovnih elementov kulture med tovrstno besedje spadajo, kot navaja Goddard, glagoli in samostalniška poimenovanja govornih dejanj ter epistemološki prislovi, ki zrcalijo

⁴ Gl. pregled ključnih besed kulture v različnih jezikih v Goddard (2015).

⁵ O zgodovini *klopotca*, njegovi funkciji v vinogradništvu vzhodne Slovenije, podobi v literaturi in slovstveni folklori ter o njegovi pomenljivosti v sodobni slovenski kulturi piševa v Będkowska-Kopczyk in Antloga (2016b). Prav tam dokazujeva, da beseda *klopotec* spada v nabor besed, ki so ključnega pomena za slovensko kulturo.

odnos njihovih uporabnikov do različnih vidikov družbenega življenja (gl. Wierzbicka 1997, Niewiara 2014).

Če torej povzamem, je nabor ključnih besed kulture heterogen, ker zajema enote, ki: 1) poimenujejo različna področja življenja v določeni jezikovni skupnosti, 2) izhajajo iz različnih virov in obdobj, 3) so bolj ali manj ozaveščene v jezikovni skupnosti in 4) imajo različno stopnjo kulturne specifičnosti v geografsko opredeljenem jezikovnem oziroma kulturnem prostoru. Gre torej bolj za kulturnopomenljivo kot kulturnospecifično leksiko, čeprav lahko nabor ključnih besed vsebuje tudi slednjo. Beseda *Triglav* je na primer za slovenski jezikovni prostor pomenljiva (ker se nanaša na simbol slovenstva) in specifična (ker je ime slovenske gore), medtem ko beseda *vino* ni specifična samo za slovenski prostor (je univerzalna beseda), ampak igra v tem prostoru pomembno vlogo.

2 *Vino* in vinska leksika med ključnimi besedami slovenske kulture

V Będkowska-Kopczyk, Antloga (2016a) sva navedli seznam besed in izrazov, ki se nanašajo na različna področja slovenske snovne in nesnovne stvarnosti. Poudarili sva, da je vsako enoto treba raziskati, da bi ugotovili, ali je dovolj pomenljiva za slovensko kulturo in spada v nabor ključnih besed te kulture. Primere takšnega besedišča najdemo v raziskavah Mikolič (2014), Jugović (2016) in Zakrajšek (1991, gl. v Jugović 2016). Izhodiščna točka raziskav na področju kulturne lingvistike so nekatera poimenovanja slovenskih junakov, o katerih pričajo interdisciplinarni članki v Jezernik (2013). Za jezikoslovne analize so prav tako zanimivi izrazi, ki ga prinašajo članki v zbirki *Made in YU 2015* (Petrović, Mlekuž 2016: 9–13). Gre za poimenovanja materialnih izdelkov socializma (npr. *burek*, *turška kava*, *fičo*), ki so povezani z osebnimi ter generacijskimi senzoričnimi spomini prebivalcev z območja nekdanje Jugoslavije. V nadaljevanju kot primer besedišča, pomenljivega za slovensko kulturo, obravnavam *vino* in druge izraze, ki so povezani z vinsko kulturo.

V mnogih jezikih *vino* velja za univerzalni leksem, saj se v prvi vrsti nanaša na alkoholno pijačo. Po Newmarkovi terminologiji lahko ta leksem uvrstimo med poimenovanja snovne kulture. Kljub temu pa je za družbe, ki živijo na vinorodnih območjih, vino več kot le pijača – je kulturno pomenljiv objekt. O tem, da ima vino velik pomen v slovenski družbi, priča med drugim dejstvo, da je za državno himno (torej državni simbol) Slovenije izbrana sedma kitica Prešernove *Zdravljice* (Gačnik 2014: 133, Jugović 2016: 143).⁶ Dokaz za to je prav tako slovenski kovanec za dva evra, ki poleg reliefnega obrisa pesnika vsebuje tudi rokopis prvega verza te kitice: *Shivé naj vfi naródi*.

V *Zdravljici* je pesnik vino metaforično upodobil kot pijačo, ki nam »oživlja žile, razjasni srce in oko, utopi vse skrbi, budi up v potrjih prsih«, vir številnih prenesenih pomenov besede *vino* pa so tudi slovenski pregovori.⁷ Na osnovi analize približno devetdesetih primerov iz Voduškovke knjige *In vino veritas*, *Zbirka*

⁶ http://www.vlada.si/o_sloveniji/politici/sistem/drzavni_simboli/france_preseren_zdravljica/ (dostop 30. 4. 2019).

⁷ Figurativnost in druge značilnosti slovenskih pregovorov obravnava mdr. Ulčnik (2015).

pregovorov in misli o vinu iz l. 1996 dokazujem (Będkowska-Kopczyk 2007), da se VINO (kot pojem) v slovenščini dojema kot ŽIVLJENJE, ŽIVO BITJE (OZ. ČLOVEK), PIJAČA ZA DUŠO, PESEM ZEMLJE, IZVIR ZDRAVJA IN VITALNIH MOČI, IZVIR SREČE IN VESELJA. Slovenski pregovori posredujejo tudi ljudsko znanje o proizvodni vina in zagotavljanju njegove kvalitete ter o tem, kako je treba vino piti primerno in spoštljivo. Nenazadnje so vir znanja o družbenih odnosih, povezanih z vinsko kulturo. Nekaj konvencionalnih izrazov z obravnavano besedo, ki zrcalijo metaforo VINO JE ŽIVO BITJE in konotacije besede *vin*, povezane z opojnostjo, najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ²).⁸ Na tej osnovi lahko sklepamo, da *vin* ne označuje zgolj alkoholne pijače, ampak ima tudi abstraktne pomenne, ki zrcalijo njegovo kulturnospecifično konceptualizacijo in kulturno pomenljivost.

Številna poimenovanja različnih sort vinske trte in zvrsti vina pričajo o dejstvu, da ima *vin* v slovenski družbi kulturni fokus (Newmark 1988). Kot navajam v Będkowska-Kopczyk (2020), najdemo v slovenščini poimenovanja vina, ki izhajajo iz: 1) imen trt (od originalnih imen tujih trt, npr. *chardonnay*, do imen avtohtonih trt, npr. *žametovka* in njeni sinonimi: *žametna črnina*, *žametasta črnina*, *modra kavčina*), 2) imen krajev, od koder izhajajo vinske trte oz. kjer je *vin* pridobljeno (npr. *vipavec*, *mariborčan*, *haložan*, *fruškogorski biser*), 3) lokalnih tradicij (npr. *šentjanževce*), 4) značilnosti ali kvalitete vina (npr. *mehko vin*, *črnina*, *ubito vin*, *trdo vin*) ali 5) načina, kako se ta pijača servira (npr. *brizganec*).

Prav tako v Będkowska-Kopczyk (2020) obravnavam slovensko besedišče, povezano z vinom in vinsko kulturo, ki po Newmarku spada med področja ekologije, artefaktov (produktov kulture) in družbene kulture. Gačnik (2014), ki se v slovenskem prostoru ukvarja z vinsko kulturo in proizvodnjo, trdi, da denotati izrazov, ki jih tukaj uvrščam med prvo in drugo področje, spadajo med elemente nepremične ali premične kulturne dediščine, medtem ko se običaji v zvezi z gojenjem trte in proizvodnjo vina (torej področje družbene kulture) nanašajo na neopredmeteno (oz. neotipljivo) dediščino.

Na področju ekologije najdemo izraze, ki se nanašajo na geografske posebnosti Slovenije, kot so na primer: metaforično poimenovanje Istre kot *dežele refoška*, poimenovanja *terra rossa* na Krasu, imeni *Jeruzalemske gorice* in *Zgornja Goriška brda* kot primera vinogradniške terase (oz. terasirane vinogradniške pokrajine), in izraze s pridevnikom *vinoroden*, npr. *vinorodna dežela*, *vinorodni kraj*, *okolje*. Sem spada tudi *Stara trta*, ki je ime trte z mariborskega Lenta. Ta slavna trta velja za najstarejšo trto na svetu s potrjeno starostjo več kot 400 let. Med poimenovanji produktov kulture, ki označujejo arhitektonske značilnosti slovenske pokrajine, so npr. *vinski hram*, *vinska klet*, *zidanica*, *repnica*, *vinotoč* ter primorska beseda *osmica*. V to skupino uvrščamo še izraza *vinska cesta* in *vinska pot*. K poimenovanjem artefaktov, povezanih z vinsko kulturo, lahko prištejemo še številna imena izdelkov, npr. *polovnjak* (kot mera in sod), *dvojnjak* in *štefan*, *majolika* (tudi *majolka*) in *klopotec* (metaforično poimenovan *čuvaj vinogradov*). Značilno je, da

⁸ Metaforo VINO JE ŽIVO BITJE na primeru različnih metaforičnih izrazov (od metaforično motiviranih terminov do izvirnih jezikovnih metafor), ki se uporabljajo v enološkem diskurzu pri ocenjevanju vin, izpostavi Bratož (2013). Avtorica primerja tako slovensko kot angleško izraze ter ugotovi, da ima navedena konceptualna metafora jezikovne realizacije v obeh jezikih.

sta tako majoliki kot prej omenjeni Stari trti posvečeni ljudski pesmi: *Majolka bod pozdravljena* oziroma *Zdravica Stari trti*. S Staro trto so prav tako povezana dogajanja v Hiši Stare trte (gl. dalje).

Slovensko družbeno kulturo odraža leksika, ki se nanaša ne le na običaje in tradicije v zvezi z gojenjem trte in proizvodnjo, ampak tudi na počitek oziroma oblike preživljanja prostega časa. Gre za izrazje, ki se nanaša na celoten časovno, geografsko in kulturno opredeljeni vinski scenarij, ki se začne z obrezovanjem trte (npr. *rez Stare trte*, torej dogodek, ki ga spremlja kulturno-etnografski program in deljenje cepičev).⁹ Sledijo mu prireditve, ki se imenujejo *postavljanje klopotca*, *trgatev*, *martinovanje* (ali *martinovo*) ter *snehanje klopotca*. Za slovensko kulturo so značilni festivali in tradicionalne prireditve (npr. *Praznik refoška*, *Praznik terana in pršuta*, *Teden cvička*). Za razliko od martinovanja in praznikov vina so ostale prireditve povezane z delom v vinogradih, a se tudi ob njih organizirajo družbeni dogodki za družino, prijatelje in sosede, ki jih spremljajo glasba in kulinarčne dobrote, ki so tipične za določeno regijo.

Na osnovi navedenih jezikovnih dejstev lahko trdimo, da je beseda *vino* ena od ključnih besed slovenske kulture. Nanjo se navezuje konceptualna mreža heterogenih besed in izrazov, ki so povezani z različnimi vidiki vinske kulture na Slovenskem.

3 Besede, ključne za odkrivanje kulturoloških vsebin

Kot pravi Goddard (2015: 386), imajo ključne besede kulture hevristično vrednost, ko gre za usmerjanje pozornosti na kulturno pomenljive pojme. Odkrivanje kulturnega ozadja vinske leksike pomeni odkrivanje elementov vinske kulture, ampak ne le to. Kot je razvidno iz zgoraj navedenih primerov, je takšno besedišče tudi ključ za odpiranje različnih tem, ki jih obravnavamo pri pouku kulturoloških vsebin.

Kot prvo lahko navedemo, da najdemo razlike glede na produkcijo in porabo alkoholnih pijač (t. i. *alkohol belts*), torej vina, piva in žganega alkohola (vodke) povsod po svetu. S tem je povezano dejstvo, da obstajajo različni kulturno pogojeni vzorci druženja (npr. *Oktoberfest* v Nemčiji) in različni stereotipi, ki so povezani s pijančevanjem in jih lahko med poukom vsestransko obravnavamo.¹⁰ Pri tem velja opozoriti, da so v deželah z bogato vinsko tradicijo priljubljene druge alkoholne pijače in da obstajajo dežele z mešanimi vzorci (npr. v Avstriji in na Češkem, kjer prevladuje pivo, obstajajo tudi vinorodna območja, na katerih se je razvila vinska kultura).

Nato se osredotočimo na geografijo Slovenije in obravnavamo tri geografsko opredeljene vinorodne dežele in njihove okoliše. Spregovorimo o posebnostih vinogradniških pokrajin (brda, terase), avtohtonih oziroma tipičnih sortah vinskih trt, regionalnih kulinarčnih dobrotah, ki se ponudijo k vinu ter o različnih vrstah

⁹ <https://maribor-pohorje.si/rez-stare-trte-najstarejse-trte-na-svetu-7-3-2020.aspx> (dostop 30. 4. 2019).

¹⁰ Kot navajam v uvodu, se na moja predavanja vpisujejo osebe iz različnih kulturnih krogov, ki same prispevajo k nazornemu prikazovanju kulturnih vzorcev, povezanih z alkoholnimi pijačami, in na ta način obogatijo pogovor na to temo.

vinogradniških stavb (hrami in zidanice). Analiziramo tudi elemente kulturne dediščine, ki so specifični za posamezne pokrajine, na primer bizeljske repnice (peščeni podzemeljski vinski hrami)¹¹ ali sončna vrata v vinske hrame (prav tako znamenitost Bizeljskega).¹² Zanimivo temo predstavljajo drugi elementi vinogradniških pokrajin, med katere spadajo vinske ceste in vinotoči, zlasti pa primorska osmica, torej običaj posebne oblike prodaje domačega vina in domačih jedi na domu (Bernetič 2016). Pri obravnavi osmic lahko navežemo tako na hrano, ki je značilna za območje Istre, kot na pravne regulacije, ki so povezane s prodajo vinskih presežkov in točenje vina brez davka.¹³ Osmice najdemo ne samo na Primorskem, ampak tudi v obmejnih krajih v Italiji na tržaškem Krasu. Gre torej za zamejski prostor, kjer se z njihovo pomočjo ohranjajo slovenska kultura in običaji (Bernetič 2016: 11). Pomembno je, da so osmice priljubljene med italijanskimi gosti, ki jih imenujejo kar *osmiza*.¹⁴ Lahko jih torej obravnavamo kot element, ki povezuje slovensko in italijansko vinsko kulturo. Podobne običaje, povezane s prodajo lastnega vina in domačih jedi, najdemo tudi v Avstriji (štajerski *Buschenschank*, dunajski in nižjeavstrijski *Heuriger*), torej gre za skupne točke med slovensko in avstrijsko vinsko kulturo.

Poimenovanja artefaktov, ki so povezani z vinsko kulturo, se navezujejo na etnološke teme. V tem sklopu lahko obravnavamo motive na slovenskih majolikah in drugih predmetih ljudske umetnosti, ki se tradicionalno uporabljajo v vinskem okolju. Zanimive so tudi lokalne razlike v izdelavi vzhodnoslovenskih klopotcev (prim. prleški oziroma slovenskogoriški klopotec z dvema paroma kril in haloški s tremi pari kril). Velja omeniti, da klopotec, ki je simbol vinogradniške in vinske kulture (vzhodne) Slovenije, hkrati opravlja podobno praktično in simbolno funkcijo v hrvaškem Medžimurju (kjer se prav tako imenuje *klopotec*) in na Štajerskem v Avstriji (*Klapotetz*).¹⁵ Ta ugotovitev nas lahko spet pripelje k primerjavi med sosednjimi vinskimi kulturami, zlasti slovensko in avstrijsko na območju zgodovinske pokrajine Štajerska.

Ob analizi poimenovanj tradicionalnih dogodkov, ki tvorijo zgoraj navedeni geografsko in kulturno opredeljeni vinski scenarij (trgatev, martinovanje, prazniki vina), odkrivamo tradicije in družabne navade na Slovenskem ter spregovorimo o vinskem turizmu in gastronomski ponudbi, vinskem trgu in trženju vin.¹⁶ Ustrezzen zgled se zdijo dogodki v mariborski Hiši Stare trte, torej Festival Stare trte,

¹¹ <http://www.bizeljsko.si/repnice/> (dostop: 28. 4. 2019).

¹² <http://www.bizeljsko.si/soncna-vrata/> (dostop: 28. 4. 2019).

¹³ Začetki prodaje lastnega vina so bili urejeni že v času frankovskega cesarstva. Šele l. 1784 je bil izdan dekret, ki je vinogradnikom iz Avstro-Ogrske dovoljeval osemdnevni rok za točenje vina brez davka in prodajo vinskih presežkov iz prejšnjega leta v t. i. vinotoču na domu, označenim z vejo (t. i. frasko), gl. <http://www.osmice.info/index.php/2017/09/06/kaj-je-osmica/> (dostop: 27. 4. 2019).

¹⁴ <http://www.osmice.info/index.php/2017/09/06/kaj-je-osmica/> (dostop: 27. 4. 2019)

¹⁵ Več o tem v Będkowska-Kopczyk in Antloga (2016b).

¹⁶ Vinska leksika je pomemben del turistične leksike. O specifikah turistične leksike podrobneje piše Mikolič (2015).

ki poteka od svečane trgatve do martinovanja, vodeni ogledi in degustacije vin.¹⁷ Kulturno ozadje tradicionalnih vinskih prireditev je zanimivo tudi za medkulturne primerjave. Če je trgatav pomemben dogodek v vseh vinskih kulturah, so prireditve v zvezi s klopotcem značilne zlasti za obmejno območje vzhodne Slovenije. Martinovanje se praznuje predvsem na vinskih področjih češke regije Moravske (*Svátek svatého Martina*), na Madžarskem (*Márton nap*), v Italiji (*San Martino*) in na Hrvaškem (*martinje*). Običaje v zvezi z martinovanjem lahko dodatno primerjamo s proslavljanjem praznika Svetega Trifuna na dan 14. februarja v pravoslavnih državah (Bolgariji, Makedoniji in Srbiji), v katerih velja ta svetnik za zaščitnika vinogradnikov in vinogradov.

4 Zaključek

Besede, ki so nosilke kulturnega pomena, najdemo na različnih področjih delovanja družbe. Med temi besedami se nahajajo t. i. ključne besede kulture, ki so v določenem jezikovnem prostoru posebej pomembne (in pomenljive) ter ponujajo vpogled v globlje plasti delovanja jezikovne skupnosti. Tovrstne besede so lahko specifične samo za en jezik ali pa jih najdemo v več jezikih. V tem članku sem kot primer ene izmed ključnih besed slovenske kulture obravnavala besedo *vin*, ki ne označuje samo alkoholne pijače, ampak ima tudi metaforične pomene in je referenčna točka konceptualne mreže, ki jo sestavljajo poimenovanja snovnih in nesnovnih elementov vinske kulture na Slovenskem. Pri raziskovanju kulturnega ozadja te leksike v prvi vrsti odkrivamo značilnosti slovenskih vin in sestavine slovenske vinske kulture: vinske trte in zvrsti, tipično vinsko pokrajino, ki jo razen naravnih pojavov soustvarjajo vinogradi in vinske stavbe, vinotoče, artefakte, ki se tradicionalno uporabljajo v vinskem okolju, ter kulturne scenarije, ki so povezani s prireditvami in prazniki. Obravnavana leksika odraža dejstvo, da slovenska vinska kultura na eni strani spada v skupno dediščino vinskih kultur, na drugi strani pa se tudi znotraj slovenskega prostora razlikuje od pokrajine do pokrajine, tako kot se razlikujejo vrste vinske trte, predmeti, povezani z vinsko dejavnostjo in kulinarčni izdelki, ki jih ponudijo k vinu.

Uporabna vrednost tovrstnih raziskav se kaže pri vključevanju rezultatov analiz s področja kulturne lingvistike v posredovanje vsebin, ki so povezana s slovenskimi realijami in kulturo. V članku sem navedla nekaj tematskih sklopov, ki jih poleg vinske tematike odpira vinska leksika. Mednje spadajo: 1) globalne teme, npr. geografija alkoholnih pijač in kulturnih vzorcev, povezanih z uživanjem alkohola, 2) aktualna vprašanja za slovensko območje in slovenske regije, npr. geografija vinogradniških pokrajin znotraj Slovenije, vrste kulturne dediščine, avtohtone vinske trte, etnološke posebnosti, turizem in gastronomija, trženje vin itn., 3) vsebine, ki so bistvene za obmejna območja in druge dežele z vinskimi pokrajinami, npr. sorte vinskih trt, kulinarčne dobrote, predmeti, ki se tradicionalno uporabljajo v vinskem

¹⁷ Omembe je vredno, da sta promociji Slovenije, slovenskega vinogradništva, vin in kulturne dediščine namenjeni institucija Vinske kraljice (ki jo vodi Pomurski sejem iz Gornje Radgone) in Združenje slovenskega reda viteзов vina (kot člana Mednarodne zveze vinski redov in bratovščin F. I. C. B). Prim. <https://www.staratrta.si/> (dostop: 28. 4. 2019).

okolju, prazniki in navade. Med obravnavanjem vinske leksike se lahko navežemo tudi na druge kulturne stvarnosti, primerjamo njihove alkoholne pijače, tradicije in navade ter na ta način razvijamo medkulturno sporazumevalno zmožnost naših študentk in študentov.

LITERATURA

Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2020: *Vino* 'wine' as one of the key words of Slovene culture. A linguo-cultural analysis with application in cross-cultural communication in tourism. *Language and Culture in the Intercultural World*. Ur. Vesna Mikolič. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. (V tisku.)

—, 2007: Jazykový obraz vína ve slovinské kultuře (na příkladu přísloví). *Parémie Národů Slovanských III. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 21.–22. 11. 2006*. Ur. Jana Raclavská. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. Filozofická fakulta. 107–117.

Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Špela ANTLOGA, 2016a: Leksikon ključnih besed slovenske kulture. Interdisciplinarni pristop. *Annales, Annali za istrske in Mediteranske, Series Historia et Sociologia* 26/1, 85–94.

—, 2016b: *Klopotec* kot ena ključnih besed slovenske kulture. *Rojena v narečje. Akademikinja prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. Ur. Marko Jesenšek, Ludvik Karničar, Bernard Rajh. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 545–560.

Teja BERNETIČ, 2016: *Običaj osmice in kako ga zakon spreminja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Dostopno 29. 4. 2019 na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/bernetic-teja.pdf>.

Silva BRATOŽ, 2013: The anthropomorphic metaphor in Slovene and English wine tasting discourses. *English Language Overseas Perspectives and Enquiries* (ELOPE) 10, 23–35. Dostopno 2. 5. 2019 na: <http://revije.ff.uni-lj.si/elope/article/view/3188>.

Michael BYRAM, Bella GRIBKOVA, Hugh STARKEY, 2002: *Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers*. Strasbourg: Council of Europe. Dostopno 26. 4. 2019 na: <https://rm.coe.int/16802f6c3>.

Roy G. D'ANDRADE, 1993: Kulturowy aspekt poznania. *Amerykańska antropologia kognitywna*. Ur. Michał Buchowski, Wojciech Burszta. Warszawa: Instytut Kultury. 274–296.

Aleš GAČNIK, 2014: Slovenian wine stories and wine identities. From the heritage and culture of wine to wine tourism. *Wine and Identity: Branding, Heritage, Terroir*. Ur. Matt Harvey, Leanne White, Warwick Frost. Oxon: Routledge. 133–159.

Cliff GODDARD, 2015: Words as carriers of cultural meaning. *Oxford Handbook of the Word*. Ur. John R. Taylor. Oxford: Oxford University Press. 380–398.

Cliff GODDARD, Anna WIERZBICKA, 1995: Key words, culture and cognition. *Philosophica* 55, 37–67.

Gertrude HEYD, 1997: *Aufbauwissen für den Fremdsprachenunterricht (DaF). Ein Arbeitsbuch. Kognition und Konstruktion*. Tübingen: Narr Francke Attempto.

Božidar JEZERNIK (ur.), 2013: *Heroji in slavne osebe na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Tina JUGOVIĆ, 2016: Pri sosedih za mizo: brezkvivalentna leksika in njene leksikografske rešitve v slovensko-hrvaškem in slovensko-srbskem slovarju. *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie* 5, 132–144.

- Asifa MAJID, 2015: Comparing lexicons cross-linguistically. *Oxford Handbook of the Word*. Ur. John R. Taylor. Oxford: Oxford University Press. 364–379.
- Vesna MIKOLIČ, 2014: Ključne besede kulture – ključ za razumevanje kultur. *Jeziki, literature in kulture v stiku*. Ur. Jesenšek Marko. Maribor: Univerza v Mariboru. 285–298.
- –, 2015: Splošna leksika in večpodročni termini v govoru turizma. *Slavia Centralis* 8/1, 188–202.
- Peter NEWMARK, 1988: *A Textbook of Translation*. New York etc.: Prentice Hall.
- Aleksandra NIEWIARA, 2014: Od polskih słow do polskich zdań. W poszukiwaniu słow kluczy do polskiej kultury. *Forum lingwistyczne* 1, 65–75.
- Meik WIKING, 2017: *Hygge. Umetnost dobrega življenja po dansko*. Prev. Neža Kralj. Tržič: Učila International.
- Tanja PETROVIĆ, Jernej MLEKUŽ (ur.), 2016: *Made in YU 2015*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Natalija ULČNIK, 2015: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis* 8/1, 105–118.
- Anna WIERZBICKA, 1997: *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese*. New York: Oxford University Press.
- Katjuša ZAKRAJŠEK, 1991: O slovenačkej leksici bez ekvivalenata u srpskohrvatskom jeziku i nekim modelima njene transpozicije. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 20/2, 303–310.

THE CONCEPT OF CULTURAL KEY WORDS IN TEACHING CULTURAL CONTENT AND FOSTERING INTERCULTURAL COMPETENCE (EXEMPLIFIED BY WINE-RELATED VOCABULARY)

In this article I discuss an approach to teaching Slovene culture and realities based on an analysis of words that are carriers of cultural meaning. I adopt the term “cultural key words” as introduced into cultural linguistics by Anna Wierzbicka, the author of the book *Understanding cultures through their key words* (1997). Cultural key words encompass a heterogeneous set of units among which there are names of culture-specific material subjects, natural phenomena and abstract concepts.

The paper first addresses the relevant terminology in cultural semantics and translation studies related to the notion of a cultural key word. It also addresses methodological issues connected with exploring cultural meaning and presents essential findings in this field of study. It then focuses on an analysis of the lexeme *vino* ‘wine’ in Slovene in order to prove that this word meets the criteria upon which it can be accepted as one of the key words of Slovene culture. Next, the paper sheds light on how lexis related to wine culture can be adopted in the teaching process as the key to opening various topics related to Slovene past and present realities and cultural scenarios.

To sum up, this article proves the practical value of findings in the field of cultural linguistics and illustrates how they can be used in teaching courses related to Slovene culture and realities. It shows that lectures on wine vocabulary can be a starting point for discussing historical, social and cultural topics. Highlighting commonalities between wine culture in Slovenia and other European countries is a potential means of fostering intercultural competence and positive attitudes towards cultural diversity among students.